

УДК 343.3

DOI 10.33244/2617-4154.1(5).2021.178-183

Г. В. Дідківська,
д.ю.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: galynadid@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-3545-0429

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

У цій статті проаналізовано нормативне закріплення охорони таємниці у кримінальному законодавстві України та країн ЄС, зазначено, що положення більшості кримінального законодавства має, порівняно із законодавством України, ряд як спільних, так і відмінних ознак. До спільних належать такі, як відсутність законодавчого визначення поняття таємниці та однозначності її тлумачення, закріплення норм про охорону окремих видів таємниці в кримінальному законодавстві, інші положення. Санкції за розголошення державної таємниці охороняються нормами кримінального права. Вказується, що це свідчить про те, як європейські країни з певною відмінністю визначають ступінь суспільної небезпеки розголошення таємниці.

Акцитується увага на тому, що на сьогодні найбільшою цінністю з точки зору недопущення настання суспільно небезпечних наслідків вважають інформацію, що містить державну таємницю, тому забезпечення її захисту не тільки у кримінальному праві, але й у кримінальному процесі потребує суттєвого наукового дослідження.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, державна таємниця, кримінальне законодавство, іноземні спецслужби, кримінальна відповідальність, безпека держави.

Г. В. Дидковская. Актуальные аспекты уголовно-правовой охраны государственной тайны

В данной статье проанализировано нормативное закрепление охраны тайны в уголовном законодательстве Украины и стран ЕС, указано, что положения большинства уголовного законодательства имеет, по сравнению с законодательством Украины, ряд как общих, так и отличительных признаков. К общим принадлежат такие, как отсутствие законодательного определения понятия тайны и однозначности ее толкования, закрепление норм об охране отдельных видов тайны в уголовном законодательстве, другие положения. Санкции за разглашение государственной тайны охраняются нормами уголовного права. Указывается, что это свидетельствует о том, как европейские страны с определенным отличием определяют степень общественной опасности разглашения тайны.

Акцентируется внимание на том, что сегодня наибольшей ценностью с точки зрения недопущения наступления общественно опасных последствий считают информацию, содержащую государственную тайну, поэтому обеспечение ее защиты не

только в уголовном праве, но и в уголовном процессе требует существенного научного исследования.

Ключевые слова: *уголовное преступление, государственная тайна, уголовное законодательство, иностранные спецслужбы, уголовная ответственность, безопасность государства.*

На сьогодні кожна країна дбає про безпеку, охороняючи свій інформаційний простір та свої таємниці. В Україні за питання збереження державної таємниці відповідає Служба безпеки України поряд з контррозвідкою та боротьбою з тероризмом. Цей правоохоронний орган опікується охороною секретної інформації, розголошення якої може зашкодити країні. Державною таємницею володіють органи влади, підприємства та організації, інші структури, які працюють із секретною інформацією, постійно перевіряються Службою. Варто зазначити, що сьогодні захист державної таємниці є надзвичайно важливим як у зв'язку з безпрецедентною активністю іноземних спецслужб, так і через глобалізаційні процеси світового інформаційного простору. Для прикладу, втрата чи розголошення державної таємниці через службову недбалість або в інтересах іноземних спецслужб передбачає кримінальну відповідальність, до якої було притягнуто упродовж 2019 року правоохоронними органами понад 2 тисячі осіб. Під час здійснення міжнародного співробітництва Україною укладено більше п'ятдесяти міждержавних угод із дружніми державами та міжнародними організаціями щодо спільної діяльності з охорони секретних відомостей [1].

На сьогодні найбільшою цінністю з точки зору недопущення настання суспільно-небезпечних наслідків вважають інформацію, що містить державну таємницю, тому забезпечення її захисту не тільки у кримінальному праві, але й у кримінальному процесі потребує суттєвого наукового дослідження. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України зазначено про реалізацію процесуальних повноважень його учасників в умовах кримінального провадження, що вимагають дотримання порядку забезпечення охорони державної таємниці. Здійснення правосуддя, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, в загальних рисах регулюється сороковою главою цього нормативного акта. Але при цьому не врегульовано процесуальні форми захисту державної таємниці у разі, коли під час досудового розслідування такі відомості стають відомі особам, які не мають відповідного допуску. Питання охорони державної таємниці набули особливого значення в останні роки, в період глибоких соціально-економічних перетворень в Україні, коли, з одного боку, з'являються нові загрози безпеці держави, а з іншого – охорона державної таємниці в державі не завжди належно здійснюється. З цього приводу К. В. Антонов зазначає, що в таких умовах все більшого значення набувають дослідження норм, які регулюють питання, пов'язані з охороною державної таємниці [2].

Аналізуючи нормативне закріплення охорони таємниці у кримінальному законодавстві України та країн ЄС, варто зазначити, що положення більшість кримінального законодавства має, порівняно із законодавством України, ряд як спільних, так і відмінних ознак. До спільних, належать такі, як відсутність законодавчого визначення поняття таємниці та однозначності її тлумачення, закріплення норм про охорону окремих видів таємниці в кримінальному законодавстві, інші положення. Санкції за розголошення державної таємниці, що охороняється нормами кримінального права, свідчать про те, що

європейські країни по-різному визначають ступінь суспільної небезпеки розголошення таємниці [3].

Будь-які методики дослідження, зокрема й історико-правові, дають можливість встановити етапи вдосконалення кримінально-правових норм. Аналізуючи методологічні засади проблем Особливої частини кримінального права, які вказують на необхідність досліджень історичних періодів, вони дають можливість показати особливості становлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці. Завданням досліджень історії відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування є виявлення тенденції розвитку законодавства, простеження його взаємозв'язку із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права, як зазначали М. І. Панов та Н. О. Гурова [4, с. 303].

Цікавим є той факт, що ХХІ століття проголошено століттям інформаційного простору, на перший план висувають захист інформації та безпеки будь-якої держави, зокрема й України. Актуальності набуває кримінально-правова охорона, а також і захист таємної інформації, яка є в обмеженому доступі. Варто відмітити, що кримінальне законодавство найбільше захищає саме державну таємницю. Кримінально-правова охорона державної таємниці з позиції сучасності є доцільною, такої думки дотримуються і видатні вчені сучасності. Конституцією нашої держави проголошено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної, інформаційної безпеки є важливим обов'язком для держави та справою нашого суспільства. Положення Основного Закону зобов'язують до розробки та впровадження сучасних засобів охорони державної таємниці.

Відтак сучасні науковці та практики зазначають, що в різні періоди питання охорони державної таємниці розглядали такі вчені, як С. М. Алфьоров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Н. О. Гурова, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, М. Д. Дурманов, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, Т. П. Мінка, В. Д. Меньшагін, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс, С. С. Яценко та ін. Досліджуючи історичний розвиток кримінального права щодо поняття «державна таємниця» у різний час становлення нашої держави, це поняття було або відсутнє взагалі, або носило неконкретизований зміст. Так, у Розділі IV «Про державну зраду» Кримінального уложення 1903 р. (ст. 111) передбачалася відповідальність за публікацію або повідомлення уряду чи агента іноземної держави, яка не перебуває у стані війни з Росією, плану, малюнка, документа, копії з них або відомостей, які свідомо мусили, з погляду зовнішньої безпеки Росії, зберігатися в таємниці від іноземної держави [5].

На сьогодні науковою літературою надаються різні визначення державної таємниці. Так, М. Д. Дурманов розглядає державну таємницю як важливі для радянської держави відомості, які на користь країни мають бути відомими тільки певному колу осіб [6, с. 3]. Це поняття окремі науковці визначають таким, що сформульовано досить широко, не конкретизовано, у ньому не розкрито, які саме відомості можна віднести до державної таємниці. На думку Л. В. Савельєва, військова і державна таємниці складаються з відомостей, які можуть дати ворогу уявлення про потужність озброєння, економічне і політичне становище держави [7, с. 58].

Варто зазначити й інші позиції науковців. Так, у поняття державної таємниці Х. М. Ахметшин включає військові й економічні окремі відомості та відомості про

наукове відкриття, винаходи і пристрої або інші відомості, які за своїм змістом можуть бути використані на шкоду інтересам зовнішньої безпеки й обороноздатності держави і мають відповідну кодифікацію [8, с. 16]. М. М. Іванов вважає, що державну таємницю становлять передбачені в спеціальних переліках конкретні відомості різного характеру, що особливо охороняються і мають важливе значення для оборонних та інших державних інтересів і перехід яких у розпорядження іноземної держави може заподіяти шкоду цим інтересам [9, с. 101].

З огляду на вищезазначене можна констатувати, що поступово для держави питання охорони державної таємниці набуває певної конкретизації обов'язковості. Законом України «Про державну таємницю» 1994 р. визначається державна таємниця як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може заподіяти незворотних наслідків національній безпеці України [10].

З іншого боку, цим Законом заборонено відносити до державної таємниці будь-які відомості, якщо це звужує зміст та обсяг конституційних гарантій наших громадян або буде завдана шкода їх здоров'ю та безпеці. Зокрема, не належать до державної таємниці відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, будь-яких аварій, катастроф, інші відомості подібного змісту.

Варто відмітити особливість та специфіку відомостей, що належать до державної таємниці, й розуміти потенційні наслідки від їх розголошення, коли за службовими обов'язками особи конфіденційна інформація є відомостями, віднесеними до державної таємниці. Особливо коли йдеться про державні таємниці комплексного характеру, які зобов'язані зберігати різні суб'єкти, що мають спеціальний допуск. Проблемою є те, що така державна таємниця становить собою одночасно і професійну, і службову інформацію. Отже, на сьогодні державна таємниця потребує більш чіткої законодавчої регламентації та охорони саме з боку кримінального законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Антонов К. В. Проблеми правової охорони інституту державної таємниці у кримінальному провадженні. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/94.pdf (дата звернення: 12.02.2021).
3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/dorobok_zdobuvachiv/vislotska_d.pdf (дата звернення: 12.02.2021).
4. Панов М. І., Гуторова Н.О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 100. С. 291–304.
5. Уголовное Уложение, Высочайше утверждённое 22 марта 1903 г. СПб., 1903.
6. Дурманов Н. Д. Государственная и военная тайна / Ин-т права АН СССР. М., 1942.
7. Савельев Л. Бдительность – наше оружие. Изд. 2-е, перераб. М., 1952.
8. Ахметшин Х. М. Уголовная ответственность военнослужащих за разглашение государственной и военной тайны по советскому уголовному праву: автореф. дисс. М., 1952. С. 16.

9. Ответственность за государственные преступления. Часть 2: Иные государственные преступления / авт. кол. Д. И. Богатиков, И. А. Бушев, Н. М. Иванов и др.; под ред. В. И. Курляндского, М. П. Карпушина. М., 1965.
10. Про державну таємницю: Закон України. *ВВР України*. 1994. № 16. Ст. 93 (з наступними змінами та доповненнями).

REFERENCES

1. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi> (data zvernennia: 12.02.2021).
2. Antonov K. V. Problemy pravovoi okhorony instytutu derzhavnoi taiemnytsi u kryminalnomu provadzhenni. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/94.pdf (data zvernennia 12.02.2021).
3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/dorobok_zdobuvachiv/vislotska_d.pdf (data zvernennia 12.02.2021).
4. Panov M. I., Hutorova N.O. Metodolohichni zasady doslidzhennia problem Osoblyvoi chastyny kryminalnogo prava. *Problemy borotby zi zlochynnistiu*. 2009. № 100. S. 291–304.
5. Uholovnoe Ulozhenye, Vysochaishe utverzhdennoe 22 marta 1903 h. SPb., 1903.
6. Durmanov N. D. Hosudarstvennaia y voennaia taina. Yn-t prava AN SSSR. M., 1942.
7. Savelev L. Bdytelnost – nashe oruzhye. Yzd. 2-e, pererab. M., 1952.
8. Akhmetshyn X. M. Uholovnaia otvetstvennost voennosluzhashchykh za razghlashenye hosudarstvennoi y voennoi тайны po sovetskomu uholovnomu pravu : avtoref. dyss. M., 1952. S. 16.
9. Otvetstvennost za hosudarstvennye prestupleniya / avt. kol. D. Y. Bohatykov, Y. A. Bushev, N. M. Yvanov y dr.; pod red. V. Y. Kurliandskoho, M. P. Karpushyna. M., 1965. Chast 2. Ynye hosudarstvennye prestupleniya.
10. Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy. *VVR Ukrainy*. 1994. № 16. St. 93 (z nastupnymy zminamy ta dopovnenniamy).

G. V. Didkovska. Topical aspects of criminal law protection of State secrets

This article analyzes the normative enshrinement of secrecy in the criminal legislation of Ukraine and the EU, it is noted that most criminal legislation has, in comparison with the legislation of Ukraine, a number of both common and distinctive features. Common ones include such as the lack of a legislative definition of the concept of secrecy and the unambiguity of its interpretation, the consolidation of norms on the protection of certain types of secrecy in criminal law, and other provisions. Sanctions for disclosure of a state secret protected by criminal law. It is pointed out that this shows how European countries determine the degree of public danger of disclosure of a secret with a certain difference.

Emphasis is placed on the fact that today the greatest value in terms of preventing the occurrence of socially dangerous consequences is considered to be information containing state secrets, so ensuring its protection not only in criminal law but also in criminal proceedings requires significant research.

The article also states that the law prohibits classifying any information as a state secret if it narrows the content and scope of the constitutional guarantees of our citizens, or harms their health and safety. In particular, information on the state of the environment, the quality of food

and household items, various accidents, catastrophes, and other information of a similar content does not belong to the state secret.

The peculiarity and specificity of information related to a state secret is noted, and understanding the potential consequences of their disclosure, when a person's official confidential information is information classified as a state secret. Especially when it comes to state secrets of a complex nature, which are required to keep various entities that have a special permit. The problem is that such a state secret is both professional and official information. Therefore, today the state secret needs clearer legislative regulation and protection from the criminal law.

Key words: *criminal offense, state secret, criminal legislation, foreign special services, criminal liability, state security.*

Стаття надійшла до редколегії 19 січня 2021 року